

Sociaal en Cultureel Planbureau

Jaarplan 2024

Sociaal en Cultureel Planbureau
Den Haag, 15 november 2023

Inhoud

1	Over dit jaarplan.....	3
1.1	Waar staan we als samenleving en voor welke uitdagingen staan we?.....	3
1.2	Inhoudelijke meerjarenagenda SCP.....	3
1.3	Focus op brede welvaart en kwaliteit van de samenleving als richtlijn voor beleid	4
1.4	Focus op maatschappelijke vraagstukken.....	4
1.5	Aandacht voor het functioneren van de overheid en de inrichting van instituties vanuit een burgerperspectief.....	6
1.6	Inzet op de veerkracht van de Nederlandse samenleving.....	6
1.7	Inzoomen op beleidsdossiers	6
2	Beschrijving projecten 2024: structurele producten	10
2.1	Nederland in Beeld (NIB)	10
2.2	Continu Onderzoek Burgerperspectieven (COB)	10
2.3	Sociale en Culturele Ontwikkelingen (SCO)	10
2.4	Sociale en Culturele Verkenningen (SCV).....	11
2.5	Brede welvaart.....	11
2.6	Verkiezingen en formatie.....	12
2.7	Kennisinfrastructuur sociaal-maatschappelijke impact.....	12
3	Projecten vanuit de verschillende programma's	13
3.1	De diverse bevolking van Nederland. Samenleven nu en in de toekomst.....	13
3.2	Participatie, Talentontwikkeling en Kansengelijkheid	14
3.3	Schaarste, Welvaart, Welbevinden en Bestaanszekerheid.....	15
3.4	Het sociaal domein en de kracht van de lokale verzorgingsstaat	16
3.5	Representatie en vertrouwen	17
3.6	Beleidsvisies, Burgervisies en Gedragingen.....	18
3.7	Nederland Internationaal	19
3.8	Producten op SCP-brede thema's	19

1 Over dit jaarplan

Het [Meerjarenplan 2021-2025 \(MJP\)](#) van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) vormt de basis van dit Jaarplan 2024. In 2023 heeft een zogenoemde Mid-Term Review (MTR) van het MJP plaatsgevonden om te kijken of bijstelling nodig is. De aanbevelingen uit de visitatie van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) over de periode 2016-2020 zijn daarnaast een belangrijke bouwsteen, met de input van onze stakeholders en onze eigen analyses van de stand de samenleving en toekomstige sociaal-maatschappelijke ontwikkelingen vanuit het perspectief van de burger. De uitkomsten van de MTR bepalen de keuzes en prioriteiten in dit jaarplan.

1.1 Waar staan we als samenleving en voor welke uitdagingen staan we?

Met veel Nederlanders gaat het over het algemeen goed (SCP 2023). De kwaliteit van leven is gemiddeld genomen hoog en veel mensen hebben vertrouwen in elkaar. De meeste Nederlanders hebben het gevoel erbij te horen, hebben voldoende mogelijkheden om mee te doen en om er voor anderen te zijn. Bijvoorbeeld door te werken, onderwijs te volgen of mantelzorg te verlenen. Tegelijkertijd staat de samenleving voor grote uitdagingen. Zo heeft meer dan de helft van alle volwassenen weinig vertrouwen in de politiek en de overheid en maakt een groot deel van de Nederlanders zich zorgen over maatschappelijke problemen zoals polarisatie en de toegang tot zorg en huisvesting. Daarnaast zijn er in Nederland grote verschillen tussen mensen en staat één op de zes mensen in Nederland op dit moment op achterstand. De structurele ongelijkheid tussen groepen is hardnekkig en neemt – ondanks maatregelen van het kabinet – niet af.

De uitdagingen waar de samenleving voor staat, zijn omvangrijk en vragen om (politieke) keuzes over (her)verdeling en investeringen. Hulpbronnen zijn eindig. Belastinggeld kan maar één keer worden uitgegeven, natuurlijke hulpbronnen raken uitgeput en mensen kunnen overvraagd worden. Ontwikkelingen in binnen- én buitenland, zoals vergrijzing en migratie, digitalisering en de oorlog in Oekraïne, grijpen in op deze uitdagingen en compliceren ze verder. Kortetermijnkeuzes zijn bepalend voor hoe de samenleving er de komende jaren en in de verdere toekomst uit zal zien. Daarom is kennis over sociaal-maatschappelijke, economische en leefomgevingsaspecten en hun onderlinge samenhang onontbeerlijk. Met het vervolg van de meerjarenprogrammering en het huidige jaarplan geeft het SCP hier voeding aan.

1.2 Inhoudelijke meerjarenagenda SCP

Bij het bepalen van de inhoudelijke agenda hanteert het SCP een aantal uitgangspunten. Die uitgangspunten vormen het vertrekpunt bij onze benadering van de grote vraagstukken waar de samenleving voor staat en die zich vertalen naar belangrijke beleidsdossiers:

- Focus op de kwaliteit van de samenleving als richtlijn voor beleid;
- Focus op maatschappelijke vraagstukken als bril van waaruit wij beleidsvraagstukken (integraal) benaderen;
- Aandacht voor het functioneren van de overheid en de inrichting van instituties vanuit een burgerperspectief;
- Inzet op de veerkracht van de Nederlandse samenleving;
- Inzoomen op beleidsdossiers.

1.3 Focus op brede welvaart en kwaliteit van de samenleving als richtlijn voor beleid

Vanuit het centrale begrip ‘kwaliteit van de samenleving’ evalueert het SCP hoe het met de samenleving gaat. Daarbij besteden we niet alleen aandacht aan (de verdeling van) de individuele kwaliteit van leven maar ook aan samenlevingsaspecten zoals sociale cohesie, duurzame ontwikkeling en effectief en legitiem overheidshandelen.

Met de onderzoekstraditie waarin de kwaliteit van de samenleving centraal staat geeft het SCP invulling aan zijn positie in de opgave van brede welvaart. Het kernidee daarbij is beleidskeuzes te maken op basis van een afweging van de effecten op de sociale, economische en natuurlijke leefomgeving. Beleidskeuzes zijn nodig en moeten in samenhang worden gezien als we de maatschappelijke gevolgen van deze keuzes willen begrijpen en hierop willen sturen.

Het SCP richt zich met zijn onderzoek primair op de sociaal-maatschappelijke dimensie van brede welvaart, waarbij mensen centraal staan: bij hen komt beleid immers samen. Belangrijk zijn niet alleen objectieve aspecten van het leven van mensen zoals inkomen, arbeid, onderwijs, woonsituatie of gezondheid, maar ook subjectieve aspecten zoals welbevinden, de tevredenheid met onderdelen van het leven, politiek en samenleving en vertrouwen in andere mensen en in instituties. Deze aspecten onderzoeken we zoveel mogelijk in samenhang, waarbij ook verdelingsvraagstukken en toekomstige ontwikkelingen relevant zijn. Welvaart en de gevolgen van beleid zijn immers niet gelijk over groepen en regio's verdeeld. En beleidskeuzes werken door in uitkomsten in de toekomst: als de staatschuld nu oploopt en hulpbronnen nu uitgeput raken, ervaren toekomstige generaties de gevolgen hiervan. Verder is er nadrukkelijk oog voor de context waarin mensen leven, zowel de sociale context als de fysiek-ruimtelijke en de institutionele context.

Hierbij is de samenwerking met het Centraal Planbureau (CPB), het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) en het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) essentieel omdat deze instituten het zicht op de verschillende aspecten van brede welvaart completeren. De opgave voor het SCP – en de samenwerkende instituten – is om zowel op het niveau van de Rijksbegroting als op het niveau van maatschappelijke opgaven en concrete beleidsdossiers inzicht te bieden in de toekomstige sociaal- maatschappelijke en economische ontwikkelingen en de ontwikkelingen in de natuurlijke leefomgeving als gevolg van beleid, en te expliciteren en te duiden hoe de samenhang en de afruilen tussen verschillende onderdelen van brede welvaart eruit zien, hoe de elementen van brede welvaart in Nederland versterkt kunnen worden bij toenemende schaarste en wat dit vraagt van burgers, overheid, werkgevers en maatschappelijke organisaties.

1.4 Focus op maatschappelijke vraagstukken

Het MJP is vormgegeven op basis van het idee dat kennis en beleid met impact vragen om werken vanuit een (maatschappelijke) opgave. In feite is dat de bril van waaruit wij beleidsvraagstukken integraal benaderen. Veel van onze handelingsperspectieven volgen direct uit deze manier van werken: de nadruk op visie, op integraliteit, op het afwegen vanuit een breed welvaarts kader, en op het burgerperspectief.

Het SCP prioriteert een aantal domeinoverstijgende maatschappelijke vraagstukken van waaruit hij kijkt naar beleid:

- De diverse bevolking van Nederland; samenleven nu en in de toekomst: Hoe geven we vorm aan samenleven in verscheidenheid? Hoe kunnen we omgaan met verschillen en voorkomen

dat mensen elkaar verliezen? Wat vraagt dit van de overheid en van de inrichting van beleid en instituties? Wat vraagt dit van (groepen) burgers met betrekking tot onderlinge betrokkenheid en sociale samenhang, maar ook als het gaat om vertrouwen in en solidariteit met mensen van buiten de eigen groep of van buiten Nederland.

- Participatie, talentontwikkeling en kansengelijkheid: Hoe kunnen we, door in te zetten op gelijke kansen, toegang tot hulpbronnen en talentontwikkeling, participatie bevorderen die bijdraagt aan maatschappelijke doelen, het combineren van deze participatievormen door burgers haalbaar maken, en tegelijkertijd borgen dat mensen zingeving ervaren in wat ze doen?
- Schaarste, welvaart, welbevinden en bestaanszekerheid: Wat zijn de effecten van beleidskeuzes die in schaarste worden gemaakt op welvaart, welbevinden en bestaanszekerheid, wat is de uitwerking van die keuzes op het leven van burgers en wat zijn dan de maatschappelijke consequenties daarvan? Zijn er ondergrenzen waar mensen en de samenleving als geheel niet doorheen mogen zakken?
- Het sociaal domein en de kracht van de lokale verzorgingsstaat: Hoe kunnen we ervoor zorgen dat mensen de zorg, ondersteuning en kansen krijgen die ze nodig hebben om hun kwaliteit van leven te verbeteren, hun talenten te benutten en echt mee te kunnen doen? Wat vraagt dat van burgers maar ook van overheden, in het bijzonder de lokale overheid, en andere organisaties en van de onderlinge, interbestuurlijke verhoudingen?
- Representatie en vertrouwen: Welke ontwikkelingen en verschillen op het gebied van daadwerkelijke en ervaren representatie en institutioneel vertrouwen zijn waarneembaar in Nederland? Wat zijn daar de oorzaken en gevolgen van? Welke rol speelt digitalisering daarbij, en dan met name de positie van de sociale media en de opkomst van desinformatie? En welke inzichten kunnen we bieden aan beleid en samenleving ten behoeve van een democratische rechtsstaat die voor iedereen werkt?
- Beleidvisies, burgervisies en gedragingen: Hoe kijkt de overheid naar maatschappelijke opgaven en hoe verhoudt deze visie zich tot de visies en het daadwerkelijke gedrag van burgers? Welke kansen en risico's brengen overeenkomsten en discrepanties tussen de beleidsvisie enerzijds en de visies en het gedrag van burgers anderzijds met zich mee? Hoe werkt dit bijvoorbeeld door in de leefwereld van burgers en de effectiviteit van beleid? En hoe kan kennis over en van burgers beter worden benut?
- Structurele ongelijkheid: Hoe ziet ongelijkheid eruit in Nederland, wat zijn de oorzaken van die ongelijkheid en wat zijn de gevolgen voor de burgers en de samenleving? Welke mogelijkheden zijn er om ongewenste ongelijkheid te voorkomen dan wel op te lossen, en wat vraagt dit van de overheid maar ook van maatschappelijke organisaties, werkgevers en burgers?

Binnen deze maatschappelijke vraagstukken richt het SCP zich ook op de internationale institutionele context met vragen over internationale solidariteit en verwevenheid, om de mogelijkheid te hebben beleid en ontwikkelingen internationaal te vergelijken en daarvan te leren. Maar ook omdat er internationale, sociaal-maatschappelijke ontwikkelingen zijn (denk bijvoorbeeld aan demografische ontwikkelingen en vraagstukken rondom het klimaat) die van grote invloed kunnen zijn op de kwaliteit van de Nederlandse samenleving.

1.5 Aandacht voor het functioneren van de overheid en de inrichting van instituties vanuit een burgerperspectief

Het werk van het SCP kenmerkt zich doordat we niet alleen aandacht hebben voor de inhoud van beleidsvraagstukken, maar ons ook richten op de hoe-vraag. Wat is nodig voor een effectief overheidsfunctioneren? Hoe instituties in te richten, vertrekkende vanuit het burgerperspectief? Met ons werk leveren we ‘overall’ inzicht op in hoe en waar beleid onvoldoende aansluit op de leefwereld van burgers en hoe die aansluiting te verbeteren is, hoe vertrouwen en (systeem)fouten te herstellen en te voorkomen en hoe toe te werken naar een structureel sterke, betrokken en betrouwbare overheid, voor alle sociale groepen in de samenleving.

De aanpak van bestaande en toekomstige maatschappelijke uitdagingen vraagt echter niet alleen de inzet van de overheid maar ook die van, burgers, werkgevers, werknemers en van het maatschappelijk middenveld (SCP 2023). Het werk van het SCP biedt inzichten in hoe samenwerking en een passende verantwoordelijkheidsverdeling vorm te geven.

1.6 Inzet op de veerkracht van de Nederlandse samenleving

Bij zijn inzet op maatschappelijke vraagstukken beoogt het SCP kennis te leveren die gericht is op de vraag wat nodig is om maatschappelijke veerkracht te behouden of zelfs te versterken. Naast aandacht voor de eerder genoemde aspecten van de kwaliteit van de samenleving vraagt dat een gerichtheid op de lange termijn en een focus op de transformaties die nodig zijn om tot duurzame oplossingen te komen. Verwachte en onverwachte ontwikkelingen in de toekomst vragen om veerkracht van de Nederlandse samenleving en haar instituties. Daarbij gaat het om systemen, zoals ketens van (publieke) voorzieningen die anticiperen op verschillende scenario's. En die, als er iets gebeurt, niet stil vallen maar transformeren zodat oplossingen verder reiken dan het wegnemen van het acute probleem (Van Oudenhoven-Van der Zee, 2023).

Met ons werk leveren we inzicht op in hoe de veerkracht van de Nederlandse samenleving te borgen en te versterken, in hoe robuust en veerkrachtig de systemen van de samenleving zijn, waar ze kwetsbaar zijn (gebleken) en welke transformaties nodig zijn om die kwetsbaarheid te verminderen en te kunnen anticiperen op de toekomst.

1.7 Inzoomen op beleidsdossiers

Op het hoogste aggregatieniveau heeft het SCP impact met zijn onderzoek doordat we beleidsmakers helpen om te kijken vanuit opgaven en een integraal perspectief. Naast deze observaties zijn er specifieke beleidsdossiers die bijzondere aandacht vragen. Dit zijn dossiers die hoog op de agenda staan van zowel de politiek als de samenleving, en waar de komende jaren belangrijke beleidskeuzes worden gemaakt. Omdat deze beleidsopgaven van cruciaal belang zijn voor de kwaliteit van de samenleving, nu en in de komende jaren, is het essentieel op deze gebieden kennis te betrekken, zowel reactief als proactief. Door een scala aan beleidsdossiers te onderzoeken en deze vanuit verschillende invalshoeken te benaderen, ontstaan vervolgens ook meer algemene inzichten in de manieren waarop er in Nederland (beter) beleid kan worden gemaakt. Bij de bestudering van de beleidsopgaven zullen we specifiek inzoomen op de in paragraaf 1.5. benoemde maatschappelijke vraagstukken. Bij de vormgeving van beleid op het gebied van asiel en migratie spelen bijvoorbeeld afwegingen rond diversiteit en cohesie, maar ook rond participatie en representatie en vertrouwen.

Asiel en migratie

Vraagstukken over asiel en migratie worden op dit moment vanuit verschillende beleidsdossiers benaderd. Enerzijds discussiëren politici over een beperking van de migratiestromen, anderzijds brengen zij het thema in verband met kansen waar het gaat om tekorten op de arbeidsmarkt en de knel die dat oplevert voor verschillende sectoren die voor grote opgaven staan, zoals de zorg of in technische beroepen. Tegen deze achtergrond speelt de zorg over de huisvesting van migranten. Wat betekenen verschillende scenario's van demografische ontwikkeling voor de manier waarop Nederlanders met elkaar willen samenleven, voor de onderlinge verbinding tussen burgers? Wat betekenen zij voor structurele ongelijkheid? Wat betekenen keuzes voor de bestaanszekerheid van mensen? Hoe te zorgen voor zinvolle participatie van nieuwkomers in de samenleving, in werk, en op andere terreinen? Hoe beleidskeuzes te implementeren op een manier die het vertrouwen van burgers niet aantast? En hoe te zorgen voor humane asielprocedures, ongeacht de vraag of die restrictiever zijn of niet?

Kansengelijkheid

Het huidige kabinet heeft in het coalitieakkoord een flinke ambitie geformuleerd op het gebied van kansengelijkheid. Wat zich sindsdien heeft afgetekend, is een vrij stevige inzet op dit thema die zich vooral concentreert op het funderende onderwijs. Andere departementen (her)plaatsen beleid weliswaar in het kader van kansengelijkheid, maar dit heeft niet geleid tot een heroverweging van lopend beleid op basis van dit ogenschijnlijk nieuwe beleidsdoel. Denken vanuit kennis over de opgave zou (onder andere) tot ander armoedebeleid geleid hebben, en vermoedelijk tot ander beleid in het sociaal domein. Onze impact op dit thema richt zich op integraal sturen op kansengelijkheid. Dit vraagt om een gedegen kennis van de wetenschappelijke invulling van kansengelijkheid, en een brede kennisagenda om de mechanismen te identificeren die leiden tot ongelijke kansen in de Nederlandse context. Speciale aandacht is daarbij nodig voor digitalisering en de relatie tot de toegankelijkheid van voorzieningen, onder andere bij discriminatie door algoritmen (toeslagen, visa) en in relatie tot digitale vaardigheden (de twee-factorauthenticatie bij DigiD).

Bestaanszekerheid

Bestaanszekerheid is meer dan de zekerheid van een voldoende en voorspelbaar inkomen of het hebben van een financiële buffer. Het gaat ook om volwaardig kunnen deelnemen aan het maatschappelijk leven. En over de fysiek-mentale zekerheid van een dak boven het hoofd in een geschikte en betaalbare woning in een veilige en prettige omgeving, met snelle en toegankelijke dienstverlening en toegang tot betaalbare zorg. Momenteel staan deze aspecten voor een aanzienlijk deel van de bevolking onder druk. Door de crisis in Oekraïne, hoge inflatie, stijgende woningkosten en energieprijzen is veel onzekerheid ontstaan en kunnen veel mensen en ondernemers moeilijk rondkomen. Dit heeft ook maatschappelijke consequenties, zoals een toenemende druk op gemeentelijke voorzieningen als schuldhulpverlening en brede onvrede. De zorgen over de bestaanszekerheid van mensen staan op het netvlies van het kabinet, maar worden vooralsnog vooral ingevuld vanuit inkomen en koopkracht en niet vanuit de hiervoor geschetste integrale benadering.

Zo heeft het kabinet expliciete doelstellingen geformuleerd om de armoede onder kinderen te halveren, zet het in op de vereenvoudiging van regels en vormt het thema bestaanszekerheid ook een prominent onderdeel van de net verschenen kennisagenda van het ministerie van Sociale Zekerheid en Werkgelegenheid 2023-2026. Dit vraagt om kennis over wat moet worden verstaan onder bestaanszekerheid en hoe de overheid deze kan bieden.

Arbeidsmarktcrapte

De krapte op de arbeidsmarkt is zichtbaar en voelbaar. Er is een tekort aan leraren, een tekort aan medewerkers in de kinderopvang, de zorg, de techniek, de ICT, enzovoort. Hoewel deze tekorten op de korte termijn wat af kunnen nemen, blijven zij naar verwachting op de langere termijn voelbaar. Veel beleid van het afgelopen jaar is erop gericht om iets te doen aan deze tekorten. Ondanks de intentie om integraler naar het kraptevraagstuk te kijken, dreigt er echter versnippering. Deze kan ertoe leiden dat het beleid zichzelf beconcurrereert, dat sectoren die cruciaal zijn voor belangrijke maatschappelijke opgaven onderbemenst blijven of raken, en dat werk, zorgtaken, leren, vrijwilligerswerk en vrijetijdsbesteding elkaar gaan beconcurreren op een manier die bredere participatie onnodig remt. Het is belangrijk dat de aanpak van krapte voortkomt uit overkoepelende afwegingen op basis van een brede-welvaartsbenadering, en dat deze afwegingen gewag maken van betaald werk en bredere participatie. Hoe krijgen beleidsmakers grip op het relatieve belang van uiteenlopende maatschappelijke uitkomsten?

Inrichting van de zorg en ondersteuning

Bevolkingsprognoses laten zien dat de vraag naar zorg sterk toeneemt. Ook dreigen er grote personeelstekorten in de zorg. De overheid zet in op mantelzorg en op technologische innovaties. Er lijkt hierbij weinig oog te zijn voor het burgerperspectief. Dit brengt het risico met zich mee dat de kwaliteit van leven van zowel degenen die zorg nodig hebben en de informele zorgverleners, ernstig worden geraakt. Dit raakt een sector waar nu al veel problemen spelen. In de afgelopen jaren constateerden we dat de decentralisaties in het sociaal domein niet opgeleverd hebben wat ervan verwacht werd, en dat de toegankelijkheid van de nodige zorg en ondersteuning in het geding is. Dit roept de vraag op in hoeverre het sociaal domein de ondersteuningsbehoefte borgt van mensen in kwetsbare situaties. En zo nee, hoe de inrichting van de zorg en het sociaal domein aangepast moet worden om ondersteuning van mensen in kwetsbare situaties steviger te verankeren. Dit vraagt om kennis over het burgerperspectief én om kennis over de institutionele en organisatorische inrichting van het sociaal domein.

Leefomgeving

De komende decennia komt er van meerdere kanten druk op de in Nederland beschikbare ruimte. Vanuit duurzaamheidsambities wordt bijvoorbeeld benadrukt dat de natuur de ruimte moet hebben, onder andere in relatie tot het stikstofvraagstuk, door de behoefte aan woonruimte legt de groeiende bevolking een steeds grotere claim op de beschikbare ruimte legt en argumenten ten aanzien van zelfvoorzienendheid op het gebied van voedsel – evenals de publieke opinie – pleiten voor ruimte voor de landbouw. Waar de overheid tot op heden de neiging had om deze vraagstukken voor zich uit te schuiven, blijkt deze strategie niet langer werkbaar. Dit vraagt om een visie op de sociale leefomgeving en de ruimtelijke ordening, met aandacht voor de aanwezige deelbelangen en, vanuit het SCP, samenlevingsvraagstukken in relatie tot de kwaliteit van de samenleving.

Duurzaamheid

De komende decennia versnelt de transitie naar een duurzame samenleving. Deze heeft grote gevolgen voor de kwaliteit van leven van (groepen) burgers en voor de kwaliteit van de samenleving. We verkennen en beschrijven nieuwe en oude kansen en knelpunten. Doordat we daarbij vanuit het perspectief van burgers en brede welvaart kijken, biedt dit nieuwe inzichten voor beleid, dat nog altijd sterk gestuurd wordt door uitkomsten van techno-economische modellen. Hoewel de positionering van het SCP op dit vraagstuk in ontwikkeling is, tekent zich een potentieel impactvolle benaderwijze af die zich richt op de duurzaamheidsparticipatie van mensen. Hierbij spelen dezelfde vragen en overwegingen als in het bredere participatiebeleid: mensen ‘moeten’ meedoen, maar

kunnen, mogen en willen ze dat ook en, belangrijker wellicht, onder welke voorwaarden en omstandigheden?

2 Beschrijving projecten 2024: structurele producten

2.1 Nederland in Beeld (NIB)

Nederland in Beeld (NIB) is een doorlopend, groot en breed enquêteonderzoek gericht op wat de inwoners van Nederland belangrijk vinden in het leven, hoe ze over de toekomst denken, hoe ze aankijken tegen klimaatverandering, wat ze doen in het dagelijks leven en welke invloed hun gezondheid en sociale contacten op hun leven hebben. Dit enquêteonderzoek loopt sinds de zomer van 2021. Omdat de enquête over een breed aantal thema's gaat, wordt het mogelijk verschillende onderwerpen in het onderzoek met elkaar te verbinden, zoals arbeid, zorg en scholing. In de enquête vragen we naar meningen, normen en waarden, maar ook naar gedrag. NIB is niet gericht op een specifiek onderzoeksproject van het SCP, maar wordt breder ingezet. Met de NIB moet het SCP (grotendeels) worden voorzien in de structurele informatiebehoefte die volgt uit de meerjarige onderzoeksagenda die moet worden verzameld via enquêtes.

2.2 Continu Onderzoek Burgerperspectieven (COB)

Vanuit dit breed opgezette surveyonderzoek monitoren, duiden en verklaren we ontwikkelingen in de publieke opinie in Nederland. Door 'van buiten naar binnen' open en breed te meten wat er in Nederland leeft, voedt het COB het gehele SCP-werkprogramma. In elk van de drie COB-berichten kijken we naar de stemming in Nederland: welke kant vinden mensen het opgaan, hoeveel vertrouwen hebben ze in instituties en elkaar en wat zijn de belangrijkste maatschappelijke problemen, of waar zijn Nederlanders juist trots op? Ook hebben we elk nummer een thematische verdieping. Deze thema's komen voort uit het COB-onderzoek zelf, sluiten aan op de politieke of maatschappelijke actualiteit of bij de bredere SCP-programmering.

Omdat we met het COB relevant willen zijn, kijken we in de loop van 2023 en 2024, in overleg met interne en externe stakeholders, welke thema's we kiezen. Op de groslijst staan een verdiepend onderzoek naar wat burgers verstaan onder responsiviteit, de relatie tussen politiek en sociaal vertrouwen en de relatie tussen oordelen over het eigen leven en oordelen over de maatschappij.

2.3 Sociale en Culturele Ontwikkelingen (SCO)

In deze nieuwe publicatiereeks schetst het SCP jaarlijks een beeld van hoe het sociaal-maatschappelijk met Nederland gaat. Dat doen we vanuit het perspectief van mensen. Op basis van nieuwe gegevens en relevante SCP-onderzoeken gaan we in op de vraag hoe het gaat met de inwoners van Nederland en met de samenleving als geheel, duiden we de ontwikkelingen in het beleid en in de samenleving, en verbinden we daaraan een aantal overkoepelende handvatten voor beleid en politiek. Daarnaast bieden we verdiepende inzichten in vijf maatschappelijke opgaven, schetsen we de hoofdlijnen en handelingsopties voor beleid en verduidelijken we welke keuzes dit vraagt van politiek en overheid.

Keuzes die bepalend zijn voor hoe de samenleving er de komende jaren en in de verdere toekomst uit zal zien. En die keuzes zijn nodig. De financiële middelen, het aantal mensen, wat de omgeving aankan en wat mensen kunnen en willen: dat alles is immers niet oneindig. De kennis die het SCP met deze publicatie ontsluit, is specifiek ontwikkeld met oog op het begrotingsproces van de overheid, zodat beleidsmakers en politici relevante sociaal-maatschappelijke inzichten tijdig kunnen meewegen in hun besluitvorming. In verband met de val van het kabinet, zal het werk aan het SCO

verbonden worden met kennisactiviteiten gekoppeld aan de verkiezingen. Dat betekent dat werkzaamheden grotendeels al in 2023 zullen plaatsvinden en in september 2023 een keuze gemaakt wordt welke kennis wordt ingebracht bij de verkiezingen en welke kennis in het proces richting de voorjaarsnota.

2.4 Sociale en Culturele Verkenningen (SCV)

Met deze nieuwe publicatiereeks beogen we via toekomstverkenningen met een lange tijdshorizon vraagstukken te agenderen. Hiermee richten we ons met name op de verkiezingencyclus. De eerste editie verschijnt in het najaar van 2024, rond het thema ‘brede participatie’. Het gaat dan om meedoen in betaald werk, onderwijs, leven lang ontwikkelen, zorg voor kinderen, mantelzorg, vrijwilligerswerk en vrije tijd. We geven inzicht in huidige en toekomstige knelpunten op het gebied van brede participatie. Deze knelpunten bestaan op verschillende niveaus: in het leven van individuen, tussen wensen van individuen en maatschappelijke behoeften, tussen beleidsambities en tussen onderliggende doelen en waarden. Van meerdere knelpunten is nu al duidelijk dat deze richting 2050 blijven bestaan of zelfs groter worden. Dit geldt bijvoorbeeld voor de spanning tussen de vraag om een grotere arbeidsparticipatie aan de ene kant en de roep om meer mantelzorg aan de andere kant. Dergelijke knelpunten vragen om keuzes van de politiek.

Met de SCV hoopt het SCP bij te dragen aan een geïnformeerd keuzeproces. Dit doen we door (1) inzicht te geven in de wensbeelden van brede participatie op de langere termijn bij beleid en burgers, (2) te verkennen welke beleidsstrategieën nodig zijn om deze wensbeelden te realiseren, en (3) het draagvlak voor deze scenario's in de samenleving te peilen.

2.5 Brede welvaart

De strategische focus op brede welvaart vraagt om een intensivering. De ambitie is om over enkele jaren zowel op het niveau van de Rijksbegroting als op het niveau van maatschappelijke opgaven en concrete beleidsdossiers inzicht te bieden in de toekomstige sociaal-maatschappelijke en economische ontwikkelingen en ontwikkelingen in de natuurlijke leefomgeving als gevolg van beleid, en te expliciteren en te duiden hoe de samenhang en de afruilen tussen verschillende onderdelen van brede welvaart eruit zien, hoe de elementen van brede welvaart in Nederland versterkt kunnen worden bij een toenemende schaarste en wat dit vraagt van burgers, overheid, werkgevers en maatschappelijke organisaties. Zoals al gezegd in de inleiding, is veel van het SCP-werk de komende jaren gericht op het ontsluiten van kennis over de kwaliteit van de samenleving als onderdeel van de brede welvaart. Het SCP richt zich met zijn onderzoek vanuit het concept van kwaliteit van de samenleving primair op de sociaal-maatschappelijke dimensie van brede welvaart. Mensen staan daarbij centraal: bij hen komt beleid immers samen. Daarnaast hebben SCP, CPB en PBL een gezamenlijk programma Brede Welvaart ingericht. Daar ligt de inhoudelijke en procesmatige coördinatie (en een deel van de uitvoering) voor de ontwikkeling van de brede-welvaartconcepten en het analyse-instrumentarium alsmede voor de activiteiten die de drie planbureaus in samenwerking met het RIVM uitvoeren.

De planbureaus willen vanuit hun gecombineerde perspectieven de overheid actief informeren over de effecten van beleidskeuzes op het gebied van de brede welvaart. Het doel is toekomstige effecten van beleid op verschillende maatschappelijke vraagstukken te analyseren, zodat het mogelijk is om onderbouwde uitspraken te doen over verwachte ontwikkelingen, en om synergie- en afruilmogelijkheden in beeld te brengen. Binnen het gezamenlijk programma Brede Welvaart

agenderen we vanaf 2023 ook inhoudelijke beleidsthema's. In 2023 en 2024 ligt de focus op de thema's: energietransitie, de sociale en fysieke leefomgeving en bestaanszekerheid. Onderzocht wordt of we in de jaren daarna de thema's leefstijl (voeding, consumptie, mobiliteit, enzovoort) en klimaatadaptatie kunnen oppakken.

2.6 Verkiezingen en formatie

Door de val van het kabinet op 7 juli 2023 is het proces van voorbereidingen op de nieuwe verkiezingen al in 2023 gestart. Ons doel is om zowel departementen als politieke partijen van informatie te voorzien. Dit proces kent in ieder geval de volgende producten:

- 1 Een agenderende algemene kennisnotitie (juli 2023).
- 2 Kennisnotities op relevante beleidsdossiers zoals bestaanszekerheid, asiel en migratie, arbeidsmarktkrapte, kansengelijkheid, duurzaamheid en inrichting zorg en ondersteuning (zie paragraaf 1.7). Voor elk beleidsdossier gaan we in op een aantal belangrijke politieke keuzes die voorliggen en de maatschappelijke gevolgen daarvan (paragraaf 1.5). Op de thema's duurzaamheid, bestaanszekerheid en de leefomgeving vindt zoveel mogelijk afstemming plaats met het CPB en PBL. Onderdeel van deze notities is een reflectie op de vraag of belangrijke beleidsdossiers aandacht krijgen in verkiezingsprogramma's en, zo ja, welke keuzes partijen in dat geval maken op de hierboven beschreven afwegingen.
- 3 Het reactief ontsluiten van kennis naar aanleiding van verzoeken van departementen en politieke partijen.
- 4 Reactie op het Coalitieakkoord opnieuw in afstemming met PBL en CPB.

2.7 Kennisinfrastructuur sociaal-maatschappelijke impact

Gedurende de Coronacrisis werd duidelijk dat het niet vanzelfsprekend was om de sociaal-maatschappelijke situatie binnen Nederland te definiëren, te beschrijven, te monitoren en in kaart te brengen welke (mogelijke) effecten de bestrijding van die crises op de korte en lange termijn kan hebben op die situatie. De schok en stressbestendigheid van de samenleving (en daarmee de veerkracht van de samenleving) is hierdoor onvoldoende in beeld. In 2024 ontwikkelt het SCP in samenwerking met het Maatschappelijk Impact Team (MIT), het CPB, het PBL, het RIVM en andere kennisorganisaties de benodigde kennisinfrastructuur, zodat er zowel in tijden van crises en stress maar ook in tijden van relatieve rust een goed beeld bestaat van die sociaal-maatschappelijke situatie. De kennisinfrastructuur wordt zo ingericht dat in tijden van crises de informatiecyclus voldoet aan de behoefte van bijvoorbeeld het MIT. Dit zal deels extra bekostiging vragen.

3 Projecten vanuit de verschillende programma's

3.1 De diverse bevolking van Nederland. Samenleven nu en in de toekomst

De toekomst van sociale cohesie en sociale zekerheid

Met toekomstverkenningen en scenariostudies beogen we inzicht te bieden in hoe de bevolkingssamenstelling van Nederland er in 2050 uit ziet en welke consequenties dat heeft voor de sociale cohesie en sociale zekerheid in het land. Daarbij houden we rekening met ontwikkelingen van de drijvende krachten in de samenleving. We ontwikkelen verschillende scenario's ten aanzien van toekomstige migratie, demografie, digitalisering, individualisering en internationalisering. Speciale aandacht gaat uit naar de vraag hoe digitalisering en technologische ontwikkelingen van invloed zijn op de verbinding tussen mensen. In 2024 leggen we de nadruk op een regionale uitsplitsing van de toekomstverkenning en op vragen rondom de schok- en stressbestendigheid van de samenleving – specifiek rondom robuustheid van sociale cohesie. Dan gaat het om vragen als wat extreme economische situaties of een extreme asielinstroom voor consequenties heeft voor de sociale cohesie. Verder willen we de nadruk leggen op het institutionele perspectief en ons focussen op de 'harde' en financiële kant van solidariteit en sociale cohesie: sociale zekerheid. Het systeem van sociale zekerheid steunt op de erkenning dat in een maatschappij waarin ieder voor zich bescherming moet zoeken tegen sociale risico's, niemand afdoende beschermd zal zijn. Hoe houdbaar zijn deze erkenning én het systeem vandaag de dag en in de toekomst bij een veranderende samenstelling van de bevolking?

Maatschappelijke opgaven van het onderwijs als stelselvraagstuk

Het SCP signaleert al langer dat de maatschappelijke opdracht en de sociale functie van het onderwijs onder druk staan. De vraag is of het onderwijs zijn maatschappelijke opgave waar kan maken binnen de huidige organisatie van het onderwijsstelsel. Een punt waarop het wringt, is dat het in het Nederlandse onderwijsstelsel geen vanzelfsprekendheid is dat verschillende groepen leerlingen elkaar tegenkomen. Een ander knelpunt is de relatief vroege selectie op de overgang van basisonderwijs naar voortgezet onderwijs, die met name voor leerlingen uit lagere sociaaleconomische milieus en laatbloeiers minder goed uitpakt. De emancipatiefunctie hapert, er is sprake van ongelijke kansen, onderwijsachterstanden en sociale segregatie nemen toe, en ook het burgerschapsonderwijs laat te wensen over. Naast knelpunten ten aanzien van het stelsel, is het de vraag in hoeverre het bestel voldoende en gerichte stuurt op het realiseren van de maatschappelijke uitdagingen waarvoor het onderwijs zich gesteld ziet. In het voorgenomen onderzoek verkennen we hoe het onderwijs een rol kan spelen bij bovengenoemde opgaven. Hoe kan de maatschappelijke opdracht van het onderwijs beter worden gerealiseerd en geborgd? En wat zijn hiervan de implicaties voor het onderwijsstelsel en onderwijsbestel?

Waardediversiteit, culturele scheidslijnen en de rol van sociale media

Er is nog ontoereikend inzicht in waardebotsingen. Dat inzicht is belangrijk voor beleidsmakers, omdat het grip biedt op diepe overtuigingen die schuil kunnen gaan achter maatschappelijke onvrede en onbehagen. In dit project onderzoeken we daarom de (mogelijk botsende) visies op wat nastrevenswaardig en van waarde is onder groepen Nederlanders. Daarbij focussen we op situaties waar waardebotsingen scherp tot uiting komen, zoals de stikstofproblematiek, de huisvesting van asielzoekers en de discussies rondom standbeelden die verwijzen naar het koloniaal verleden. Ook hier kijken we goed naar de rol van digitalisering, specifiek de sociale media.

Dragen die sociale media bij aan de escalatie van conflicten (en kunnen ze ook een rol spelen bij de-escalatie)? In hoeverre dragen sociale media bij aan de mobilisatie van gelijkgestemden en het creëren van waarde-gemeenschappen? Door middel van de casestudies willen we inzicht krijgen in de vraag wat er nodig is om de verschillen tussen mensen te overbruggen. Het kan dan gaan om gedeelde waarden waarin mensen elkaar kunnen vinden – ook wanneer ze op andere waarden verschillen. Maar het kan ook gaan om een goede omgang met verschillen, en manieren om er met elkaar uit te komen ondanks mogelijk fundamenteel andere zienswijzen.

3.2 Participatie, Talentontwikkeling en Kansengelijkheid

Perspectieven op zinvolle participatie

Mensen ontplooiën een breed scala aan activiteiten. Sommige van die activiteiten wordt vanuit beleid op gestuurd en andere niet, sommige doen mensen met het oog op de toekomst en andere omdat ze iets bij willen dragen en soms doen mensen ze omdat ze willen en soms omdat ze moeten. Altijd doen mensen dit in de context van hun dagelijks leven, met de hulpbronnen die zij hebben en de normen die er omtrent hun gedrag bestaan. In het onderzoek 'Perspectieven op zinvolle participatie' bekijken we wat participatiebevorderend beleid impliciet en expliciet van mensen verwacht, en hoe mensen zich hier in hun dagelijks leven toe verhouden. In 2023 brengen we een deelstudie uit naar beleid t.a.v. kinderopvang en de maatschappelijk diensttijd. In 2024 brengen we een deelstudie uit naar participatiebevorderend beleid voor ouderen, en synthetiseren we de inzichten uit de drie deelstudies.

Meer met minder

Aannemelijk is dat het beroep dat nu op mensen gedaan wordt onder de invloed van drijvende krachten op het gebied van demografie, technologie en economie, in de toekomst zal veranderen en vermoedelijk intensiveren. De verwachting is dat de maatschappelijke behoefte aan participatie sterker toeneemt dan het aantal mensen dat in deze behoefte kan voorzien. We zullen meer moeten doen met -in relatieve zin- minder (MMM). In het MMM onderzoek streven we naar een kwantitatief beeld van de mogelijke spanning die dit oplevert, in termen van de inzet die dit van mensen vraagt en de gevolgen voor hun gezondheid. In een eerste fase, die loopt in 2024, doen we een scoping studie van toekomstverkenningen op uiteenlopende terreinen, om zo tot een integraal en onderbouwd beeld te komen van wat de toekomst van mensen vraagt. Ook verkennen we de haalbaarheid- en grenzen van een kwantitatieve uitwerking van dit vraagstuk, en we sluiten fase 1 af met een voorstel voor een kwantitatieve toekomstverkenning.

Instituties rondom meedoen

De activiteiten binnen het programma dragen bij aan een beter begrip van kansen en risico's m.b.t. meedoen in het heden en de toekomst, en hoe dat zich verhoudt tot, m.n. rijks-, beleid op het gebied van participatiebevordering. Dergelijk beleid bevindt zich op enige afstand van de dagdagelijkse praktijk waarin mensen hun leven vormgeven. Dichter bij mensen staan instituties die invloed hebben op wat mensen kunnen, mogen, moeten, en soms willen: instituties rondom meedoen (IRM). In 2024 zetten we als onderdeel van IRM een survey (IHO) uit onder mensen die informele hulp al dan niet combineren met werk, en daarbij al dan niet gebruik maken van formele ondersteuning. We bevragen mensen op de uitruilen die ze maken en hoe zij aankijken tegen ondersteuning vanuit werkgevers en in het sociaal domein. Dit contrasteren we binnen PTK met de resultaten van lopend kwalitatief onderzoek onder werkgevers en (doorlopende) analyses van het Arbeidsvraagpanel (WG).

We ambiëren na 2024 in te zetten op een dieper begrip van afstemmingskwesties tussen formele en informele hulp.

Ontwikkelen en participeren in de derde levensfase

In beleid voor de bevordering van (gelijke) kansen en een leven lang ontwikkelen is zelden aandacht voor de positie van ouderen, terwijl het hebben van de juiste vaardigheden bij ouderen net zo goed als bij jongeren voorwaardelijk is voor zinvol en volwaardig meedoen. Om te zorgen dat een toenemend aantal ouderen betekenisvol deel kan nemen aan de samenleving zijn inzichten nodig in de persoonlijke en maatschappelijke voorwaarden voor het leven lang ontwikkelen in de derde levensfase (LLO3). Welke levensvaardigheden -waaronder 21st century skills en digitale vaardigheden- hebben invloed op betekenisvolle sociaal-culturele participatie op latere leeftijd? Wat betekent 'meedoen' voor hen? Waar lopen zij tegenaan, op welke manieren lukt het hen om aan te haken, en op welke manieren, die in hun omgeving niet voorhanden zijn, denken zij aan te kunnen haken? En welke sociaal-culturele voorzieningen en kleinschalige lokale verbanden bieden kansen om te participeren en al doende deze levensvaardigheden te ontwikkelen? In 2024 ronden we de modelontwikkelingsfase van LLOF3 af, gevolgd voor een participatief onderzoek met ouderen in hun lokale context. Na afronding hiervan starten we in 2024 met een kwantitatieve toekomstverkenning van het meedoen van ouderen, in relatie tot hun hulpbronnen en vaardigheden.

3.3 Schaarste, Welvaart, Welbevinden en Bestaanszekerheid

Welbevinden: bijdrage instrumentarium consequenties van beleidskeuzes

In de huidige beleidsvorming is er vaak aandacht voor de financiële gevolgen van beleidsvoorstellen en voor de gevolgen voor de leefomgeving, doorgaans onderbouwd met doorrekeningen. De sociaal-maatschappelijke consequenties worden hierbij onvoldoende meegewogen en vaak ontbreekt ook het instrumentarium om dit te kunnen doen. Binnen dit project ontwikkelen we een instrumentarium om de sociaal-maatschappelijke consequenties van beleid(skeuzes) inzichtelijk te maken. Hiermee dragen we bij aan de kennis waarmee we op termijn brede-welvaartsanalyses van beleid uit kunnen voeren. We starten met een van de belangrijke dimensies van brede welvaart, namelijk het welbevinden van mensen. Het gaat hierbij om het subjectieve oordeel van mensen over hoe het met hen gaat.

We verkennen in dit project de mogelijkheden om een kwantitatief model te ontwikkelen om inzicht te krijgen in de consequenties van beleid voor welbevinden (ex-ante-evaluaties). Dit moet het mogelijk maken om de sociaal-maatschappelijke consequenties van beleid op gelijkwaardige voet naast de economische gevolgen en de gevolgen voor de leefomgeving te plaatsen. Het project biedt een systematisch overzicht van de beschikbare wetenschappelijke kennis over de verschillende factoren die het subjectief welzijn van mensen verklaren, en laat zien hoe die verschillende factoren met elkaar samenhangen of elkaar beïnvloeden, en welke van die factoren beïnvloedbaar zijn door beleid. Daarnaast ontwikkelen we een instrumentarium om de sociaal-maatschappelijke consequenties van beleid(skeuzes) inzichtelijk te maken. Omdat niet alle relevante aspecten van menselijk welbevinden kwantitatief te meten zijn, kan het instrumentarium ook een model bevatten om de consequenties op dit terrein kwalitatief te doordenken.

Minimumstandaarden voor bestaanszekerheid in Nederland

Het SCP is samen met de Universiteit Utrecht een meerjarig onderzoek gestart naar de minimumstandaarden voor bestaanszekerheid in Nederland. Hierbij hanteren we een toekomstgerichte benadering. Welke minimumstandaarden zullen in Nederland in bijvoorbeeld 2040

gelden? Daarmee bieden we in dit onderzoek zicht op de ondergrenzen waarvan de samenleving vindt dat mensen daar niet doorheen mogen zakken. Hoewel bestaanszekerheid veel aandacht krijgt, wordt het nog steeds vooral benaderd vanuit inkomen en koopkracht. Het gaat echter over meer dan alleen het hebben van voldoende geld. Het gaat ook om volwaardig kunnen deelnemen aan het maatschappelijk leven, over een dak boven het hoofd en over gezondheid en toegang tot zorg. In dit SCP/UU-project kiezen we daarom voor een brede, integrale benadering van bestaanszekerheid vanuit het perspectief van brede welvaart. We starten in 2024 met een onderzoek naar de dimensies van welvaart en welzijn waarop bestaanszekerheid betrekking heeft en naar het niveau van de minimumstandaarden die daar in Nederland voor gelden. We doen dit aan de hand van vier benaderingen: (1) de doelstellingen van beleidsmakers en politici, (2) de universele rechten van burgers, (3) inzichten ontleend aan wetenschappelijk onderzoek of oordelen van experts, en (4) consensus onder burgers. In het onderzoek brengen we die minimale standaarden voor de toekomst in beeld en toetsen we in welke mate het huidige en voorziene beleid die standaarden voldoende borgt. Minimumstandaarden voor bestaanszekerheid maken niet alleen het belang van een integrale benadering duidelijk, maar helpen ook om mogelijke uitruilen in kaart te brengen, beleidsopgaven te prioriteren en integraal beleid te ontwikkelen.

3.4 Het sociaal domein en de kracht van de lokale verzorgingsstaat

Verkenning (versterken) sociale basis

Met het oog op de groeiende vraag naar zorg, de toenemende kosten en de wens van de overheid om meer verantwoordelijkheid over te laten aan burgers, vestigen gemeenten hun hoop mede op het versterken van de sociale basis en de veerkracht van de samenleving. Bij de sociale basis gaat het om de persoonlijke sociale netwerken van mensen, maar ook om collectieve verbanden (zoals verenigingen, burgerinitiatieven of religieuze gemeenschappen) en basisvoorzieningen in de directe leefomgeving (zoals sociale wijkteams, welzijnsinstellingen, scholen, buurt, ondernemers, woningcorporaties). In deze verkenning gaan we na wat er gebeurt bij de uitvoering van de sociale basis en wat gemeenten en andere actoren (kunnen) doen om de sociale basis in een wijk te faciliteren en te verstevigen.

Welke aangrijpingspunten zijn er om de collectieve veerkracht van de samenleving nog beter te benutten? Denk aan onderlinge samenwerking, de manier van sturen door de gemeente, maar ook de ruimtelijke context, zoals ontmoetingsplekken. Hiermee beogen we inzicht te bieden in de kansen om de veerkracht in de samenleving te vergroten door de sociale basis te versterken en handelingsopties te bieden aan overheden, organisaties en uitvoerenden.

Stelselvraagstukken in het sociaal domein

Al een aantal jaren constateert het SCP dat vooral mensen met complexe problemen niet de ondersteuning krijgen die zij nodig hebben. Zo blijkt onder meer dat jongeren met een complexe problematiek relatief laat hulp krijgen en dat mensen met een grote afstand tot de arbeidsmarkt het minst aan een baan komen. In dit project, dat zal bestaan uit een aantal nog uit te werken deelprojecten, kijken we vanuit een institutioneel perspectief naar de vraag waarom dat zo is en waar knelpunten zitten in het stelsel en in de uitvoering. Welke maatregelen zijn denkbaar en wat zijn (neven)effecten van die maatregelen? Daarbij kijken we onder meer naar de aannamen en mensbeelden achter het beleid, naar de verantwoordelijkheidsverdeling en de samenwerking (tussen burgers en professionals, tussen gemeenten en rijk en de rol van werkgevers, aanbieders en maatschappelijke organisaties), en de inrichting van wet- en regelgeving en financieringsstromen.

Op basis van onze analyse komen we tot concrete handelingsperspectieven en beleidsmaatregelen om het stelsel verder te verbeteren. Een mogelijke insteek kan zijn om de deelonderzoeken te richten op groepen die ondersteuning vanuit verschillende stelselwetten nodig hebben, zoals mensen met complexe ggz-problematiek of mensen met een arbeidsbeperking in de bijstand.

Ondersteuning aan mensen met multiproblematiek in de Participatiewet

Dit project is een kwalitatief vervolgonderzoek op het kwantitatieve onderzoek Een brede blik op bijstand dat in juni 2023 verscheen. Het onderzoek brengt in kaart op welke wijze gemeenten omgaan met de ondersteuning aan bijstandsgerechtigden in een multiproblematische situatie. Zetten zij in op integrale ondersteuning over levensdomeinen heen en, zo ja, wat houdt deze integrale ondersteuning in? Welke aannames en verwachtingen liggen hieraan ten grondslag, en hoe komen gemeenten tot hun keuzes? Daarnaast onderzoeken we waar cliënten behoefte aan hebben en hoe zij de integrale ondersteuning (of het gebrek eraan) ervaren. We selecteren twee gemeenten voor dit onderzoek en houden enkele focusgroepen met deelnemers uit verschillende gemeenten.

Informele hulpbronnen in jeugdbeleid

Er is in beleid veel aandacht voor de vraag hoe informele hulpbronnen het opgroeien en opvoeden van jeugdigen kunnen bevorderen. Dit project richt zich op de inzet van informele hulpbronnen in het jeugdbeleid: vrijwilligerswerk, het verenigingsleven en burgerinitiatieven. Het doel is om in kaart te brengen hoe het streven naar activering van deze informele hulpbronnen zich manifesteert in de lokale beleids- en uitvoeringspraktijk. Ook brengen we de perspectieven en ervaringen van diverse betrokkenen in beeld, onder wie ouders en jeugdigen zelf. Verder willen we inzichtelijk maken wat we kunnen leren over bevorderende en belemmerende factoren en mechanismen bij de inzet en opbrengsten van deze hulpbronnen.

3.5 Representatie en vertrouwen

Naar handelingsperspectieven voor een responsieve overheid bij signalen van falend beleid

Uit ons Continu Onderzoek Burgerperspectieven blijkt dat het politiek en institutioneel vertrouwen van burgers op de langere termijn fluctueren, maar het vertrouwen in het functioneren van de democratie laat de afgelopen jaren een dalende lijn zien, van ver boven het Europese gemiddelde naar de Europese middenmoot. In hun antwoorden geven respondenten steeds vaker aan twijfels te hebben over het probleemoplossende vermogen van de overheid. Daarbij verwijzen zij onder meer naar grote ‘affaires’ waarin burgers schade leden als gevolg van overheidshandelen en diezelfde overheid niet in staat bleek om deze schade tijdig te herkennen, te erkennen en te herstellen zoals de aardbevingsschade als gevolg van de gaswinning in Groningen.

In verkennende gesprekken met betrokken partijen bij de herstel- en versterkingsoperatie in Groningen

blijkt dat er na alle uitgevoerde onderzoeken met name behoefte is aan inzicht in handelingsperspectieven voor de Rijksoverheid. Om deze reden kiezen we voor een lerend onderzoek met een reflexieve insteek. Daarbij richten we ons op de mechanismen die er voor zorgen dat signalen van burgers over falend beleid al dan niet door overheden worden gesignaleerd, geagendeerd en geadresseerd in bijstelling van beleid. We verdiepen ons in de ‘routes’ die signalen van burgers afleggen binnen overheidsinstituten. Naast een surveyonderzoek en casestudy naar signaalwerking rond de herstel- en versterkingsoperatie in Groningen zullen er een of twee andere casestudies worden uitgevoerd om een breed beeld te krijgen van de mechanismen die een rol spelen bij signaalescalatie. Met het verhelderen van deze mechanismen verwachten we een gerichte

bijdrage te kunnen leveren aan het lerend vermogen en de responsiviteit van de Rijksoverheid en haar uitvoeringsorganisaties.

Effectief en gedragen asielbeleid

Er is volop discussie over het asielbeleid. De zogenoemde spreidingswet is erop gericht de opvang van asielzoekers door meer gemeenten te laten dragen dan thans het geval is. Dit biedt ook mogelijkheden voor kleinschalige opvang, dicht bij gemeenten waar een asielzoeker na statusverlening gaat wonen. Organisaties als de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) en Vluchtelingenwerk pleiten al langer voor kleinschalige opvang, met meer mogelijkheden voor participatie gedurende de asielperiode, zoals het leren van de Nederlandse taal en het verrichten van betaald en vrijwilligerswerk. Opvangbeleid, kortom, als een vorm van participatiebeleid.

Tegen deze achtergrond stellen we twee met elkaar samenhangende deelprojecten voor. Het eerste is erop gericht om inzicht te krijgen in de invloed die beleid heeft op de participatiekansen van vluchtelingengroepen en in de lessen die dit oplevert voor het asielbeleid. In het tweede project onderzoeken we de opvattingen onder burgers over de instroom van migrantengroepen en hoe zij denken over verschillende vormen van toelatings- en opvangbeleid. Beide deelprojecten zijn met elkaar verbonden. Waar in het eerste deelproject de mechanismen en condities worden onderzocht waaronder asielbeleid effectief kan zijn, richt het tweede deelproject zich op de draagvlak onder burgers en de ervaren legitimiteit van verschillende vormen van asielbeleid. Hiermee kunnen we de kennisbasis voor de lopende ‘herijking’ van het asielbeleid versterken.

3.6 Beleidsvisies, Burgervisies en Gedragingen

Perspectieven op gedrag: De benutting van brede gedragskennis in het bestaanszekerheidsbeleid

Recent zet de Rijksoverheid sterk in op het benutten van gedragskennis bij het ontwerp van beleid. Dit uit zich onder andere in grote aandacht voor het ‘doenvermogen’ van mensen: de niet-cognitieve functies die bepalen of mensen het door beleid verwachte gedrag kunnen laten zien. Hoewel deze ontwikkeling betekent dat het burgerperspectief beter belegd wordt in beleid, moeten er ook een aantal kanttekeningen worden gemaakt. Zo wordt de kennis over burgers vooral gebruikt bij de uitvoering van beleid en nog weinig bij de ontwikkeling hiervan. Ook blijft de toepassing beperkt tot zeer specifieke psychologische inzichten, zoals nudges waardoor complementaire inzichten uit de bredere psychologie en andere sociale wetenschappen beperkt lijkt te worden benut. Dit kan tot een sterk individualistische beleidsvisie leiden die geen recht doet aan de leefwereld van mensen. Die wordt immers ook bepaald door (onder andere) de sociale structuren en contexten waarin zij zich begeven

Het voorgestelde project onderzoekt welke (disciplinaire) ideeën achter beleid liggen en hoe deze aansluiten bij en doorwerken in de levens van burgers. Met deze kennis hopen we handvatten te bieden om het burgerperspectief in beleid te versterken. En beleidsmakers concrete aanknopingspunten te bieden om meer en breder gebruik te maken van sociaal-wetenschappelijke kennis over gedrag in de brede zin. Dit doen we door naar beleid op het gebied van bestaanszekerheid te kijken en drie – aan elkaar gerelateerde – onderzoeksvragen te beantwoorden:

- 1 Welke (vormen van) wetenschappelijke kennis en ervarings- en praktijkkennis liggen ten grondslag aan beleid op het beleidsdossier en waarom?
- 2 In hoeverre worden de aannames over gedrag- en gedragsmechanismen in de beleidstheorie ondersteund door multidisciplinaire sociaal-wetenschappelijke kennis?

- 3 Hoe pakt het beleid uit in de levens van de mensen die hierdoor geraakt worden? Is het hierbij mogelijk om de impact van beleid terug te leiden naar de zienswijzen achter dit beleid?

De studie bestaat uit drie deelstudies die de opeenvolgende vragen beantwoorden: een beleidsanalyse, een systematische literatuurstudie en een etnografische studie. We ronden het project af door – in samenspraak met beleidsmakers – concrete handvatten voor het benutten van diverse vormen van kennis te ontwikkelen.

3.7 Nederland Internationaal

Waardeafwegingen in het buitenlandbeleid

(Geo)politieke ontwikkelingen zoals de oorlog in Oekraïne, spanningen tussen de VS en China, en digitalisering, evenals de maatschappelijke debatten rondom bijvoorbeeld het WK in Qatar illustreren dat het buitenlandbeleid noodzakelijkerwijs bol staat van de politieke afwegingen. Vaak liggen conflicterende waarden ten grondslag aan de politieke keuze. Wat zou Nederland waarom moeten nastreven (zowel in Nederland zelf als in het buitenland), wat mag het daar en hier kosten en waarvoor moet gekozen worden als verschillende waarden onderling strijdig zijn? Dit soort dilemma's raakt aan vragen over de rol die burgervisies spelen bij de verdeling van (brede) welvaart, in Nederland en daarbuiten. Dit project draagt bij aan legitiem overheidsbeleid door (1) te doordenken op welke manier burgervisies beter betrokken kunnen worden bij de totstandkoming van beleid en (2) rond een nader te bepalen thema te onderzoeken welke waarden burgers gebruiken bij het bepalen van hun voorkeuren rondom buitenlandbeleid en (eventueel) welke rol percepties en voorkeuren rondom risico's en veiligheid daarbij spelen.

3.8 Producten op SCP-brede thema's

Structurele ongelijkheid

In de programmering van het SCP komt het thema structurele ongelijkheid op verschillende plekken terug. Daarnaast voorziet het SCP in 2024 een aantal extra activiteiten:

- 1 Het monitoren van de vier kapitaalvormen die ten grondslag liggen aan het concept in de NIB.
- 2 Het onderzoeken of het mogelijk is ontwikkelingen op het gebied van structurele ongelijkheid in kaart te brengen via paneldata zodat we zicht krijgen op de mobiliteit van mensen tussen de verschillende klassen en mogelijk ook op de mechanismen die daarachter zitten.
- 3 Op basis van de data die onderliggend zijn aan het rapport 'Eigentijdse Ongelijkheid' maken we inzichtelijk hoe de structurele ongelijkheid op regioniveau eruit ziet.
- 4 Synthese van de kennis die het SCP in verschillende projecten en activiteiten verzameld heeft ten behoeve van het verkiezings- en formatieproces (door val van kabinet ligt accent van deze activiteit in 2023).

Duurzaamheid

Structurele activiteiten rond duurzaamheid vinden vooral plaats in het kader van de samenwerking tussen de planbureaus op het terrein van de brede welvaart (zie onder Brede Welvaart) en de activiteiten binnen het SCP op het gebied van brede welvaart. Daarnaast participeert het SCP in het Klimaat Initiatief Nederland waar het gaat om de sociaal-maatschappelijke impact van

klimaatinitiatieven. De synthese van kennis uit de losse projecten op het gebied van duurzaamheid vormt een belangrijk onderdeel van het COB. Een voorbeeld van een belangrijk project dat we in 2024 afronden, is de internationale verwevenheid van de voedselketen en de invloed daarvan op het dagelijks leven van burgers.

Decentrale overheden

Gezien hun centrale rol in de maatschappelijke opgaven die het SCP bestudeert, vormen decentrale overheden (en andere decentraal opererende maatschappelijke actoren) cruciale schakels in het ‘pad’ tussen onze kennis en maatschappelijke waarde. Decentralisaties en regionalisering gaan gepaard met een toenemende en veranderende kennisbehoefte bij decentrale overheden en bij de regionale en interbestuurlijke verbanden waarbinnen zij steeds meer opereren. Terecht kijken gemeenten naar landelijke kennisinstellingen, waarbij zij een kloof ervaren tussen het aanbod van die instellingen en de decentrale vragen (VNG 2019). Het SCP hecht er daarom waarde aan om de kennispositie van decentrale overheden te versterken. Daarbij zijn er echter ook beperkingen, waaronder de capaciteit. Zo signaleerde de visitatiecommissie al dat het voor het relatief kleine SCP niet mogelijk is alle lagere overheden op maat te bedienen. Daarom adviseerde zij “om tot een duidelijk standpunt te komen over de rol die het kan en wil spelen richting lokale beleidsmakers”.

In de afgelopen jaren heeft het SCP contact gezocht met stakeholders van decentrale overheden om enerzijds inzicht te krijgen in de kennisbehoefte en anderzijds gevoel te krijgen voor de variëteit aan vraagstukken die spelen. Ook hebben we een gemeentetypologie ontwikkeld, die in verschillende projecten is gebruikt, en hebben we in verschillende projecten aandacht gehad voor regionale verschillen.

De aanbeveling om de decentrale dimensie ‘permanent’ te beleggen heeft om te beginnen vorm gekregen in het SCP-programma Lokaal. Dit programma richt zich expliciet op decentraal beleid. In de komende jaren willen we de decentrale meerwaarde van het SCP verder vergroten, onder andere door verkennen van de mogelijkheden om de decentrale component een plek te geven in het onderzoek rond de maatschappelijke opgaven.

Signaleren van problemen in de beleidsuitvoering

In 2024 starten we met een project dat zich richt op de responsiviteit van de overheid voor signalen die burgers afgeven over problemen met de uitvoering van beleid. Daarbij analyseren we twee casussen, om te beginnen de aanpak van de aardbevingsschade in Groningen. Een tweede casus zal in de loop van 2024 worden gekozen. De analyse steekt in op de dynamiek tussen burger, decentraal bestuur en centraal bestuur en die tussen burger, uitvoering en beleid. In het project maken we gebruik van etnografische en beleidsanalyse en van grootschalige enquêtedata waar het gaat om de invloed die een gebrek aan responsiviteit heeft op het vertrouwen en het welzijn van getroffen burgers en de bredere samenleving (eerder benoemd in paragraaf 3.7 bij projecten onder Representatie en Vertrouwen).

Ontwikkelprogramma Sociaal-maatschappelijke Impact van Veiligheidsrisico's met prioriteit technologische en digitale ontwikkelingen

In het verlengde van de ontwikkeling van de kennisinfrastructuur voor sociaal-maatschappelijke impact is het SCP van plan een ontwikkelprogramma van vijf jaar te starten op het gebied van de sociaal-maatschappelijke impact van veiligheidsrisico's. Tijdens de coronapandemie bleek heel duidelijk het belang van inzicht in de sociaal-maatschappelijke effecten van veiligheidsrisico's. Vaak wordt onderschat dat veiligheidsrisico's en beheersingsmaatregelen diep kunnen ingrijpen in de

levens van mensen en ontwrichtende gevolgen met zich meebrengen voor onze samenleving en de economie. In de zoektocht naar een effectieve crisisaanpak komen overheden voor keuzes te staan die de vrijheid van burgers beperken en hun behoeften kunnen schaden. Er is kennis nodig die overheden in staat stelt om ook sociaal-maatschappelijke belangen mee te wegen in hun keuze voor crisismaatregelen. Op basis van een analyse van kennislacunes op het thema veiligheid concludeert ABDTOPconsult dat hier een speciale rol is weggelegd voor het SCP, samen met de andere planbureaus ('Rapportage omtrent Nut en Noodzaak van een Planbureau voor Veiligheid', Ter Haar en Heerschop 2021).

In 2024 is het de bedoeling toe te werken naar een onderzoeksprogramma waarin we toewerken naar een analysekader om de sociaal-maatschappelijke gevolgen van verschillende soorten risico's en risicobeheersing op korte en middellange termijn in kaart te brengen. We richten ons daarbij op uitkomsten als welvaart en welbevinden, een rechtvaardige verdeling, sociale samenhang en legitimiteit van het overheidsbeleid. In het eerste jaar richten we ons op veiligheidsrisico's van technologische en digitale ontwikkelingen en hun impact op deze vijf aspecten van kwaliteit van leven en de kwaliteit van de samenleving. In de pilotfase richten we ons daarnaast op de veiligheidsrisico's die samenhangen met humane infectieziekten, dreigende energie- en voedseltekorten. Naast de verworven inzichten op de gekozen vraagstukken, is de ambitie van het programma om hiermee een breder analysekader te ontwikkelen waarmee naar toekomstige veiligheidsrisico's en crisisbeleid kan worden gekeken.

Het SCP in Caribisch Nederland

In 2024 zal het SCP zich beraden op zijn positie in Caribisch Nederland. De vraag ligt voor of het SCP in staat is om ook in Caribisch Nederland de kwaliteit van de samenleving in beeld te brengen. Het is wellicht mogelijk een deel van onze dataverzameling in het kader van NIB uit te breiden naar Caribisch Nederland. Op termijn leidt dat er mogelijk toe dat we in samenwerking met lokale partners de benodigde infrastructuur opstarten en de financieringsmogelijkheden verkennen.